МАРТИНЕНКО П.Ф.,
кандидат юридичних наук, професор

суддя Конституційного Суду України у відставці, Заслужений юрист України

УКРАЇНА: КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ПРАЦЮ В ПОРІВНЯЛЬНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

В Україні провідне місце в каталозі основних соціальних прав як конституційних прав соціально-економічного та культурного характеру посідає "право на працю"[1] – факт, який сприймається фахівцями по різному: одні вважають його "історичним надбанням", інші – "конституційною ілюзією", здатною викликати у громадян України штучно завищені очікування і їх вимоги до влади.

У цій статті в контексті чинних міжнародно-правових актів і порівняльної практики зарубіжних держав висвітлюються три аспекти цього факту: його історичні витоки, правний зміст та юридичні наслідки.

1. Історичні витоки

Трудові відносини в суспільстві, як, зокрема, і права їх учасників – трудящих – були об'єктом правового регулювання з глибокої давнини, проте їх регламентація на рівні правової норми найвищої юридичної сили – норми конституційної, функціонально призначеної головним чином для формування інститутів державної влади, її стосунків з громадянами – є явищем відносно

новим і ще й сьогодні далеко не загальновизнаним. Не дивлячись на дію загальної тенденції до розширення соціально-економічної бази індивідуальних свобод в сучасних суспільствах, більшість держав, що за загальним визнанням відносяться до числа соціальних, демократичних, правових, утримується від вирішення цих питань на конституційному рівні, відносячи регулювання питань права трудящих на працю та інших "позитивних" соціально-економічних прав не до конституції держави, а до її поточного законодавства.

Контраверсійність "позитивних" прав як прав публічних наявна і в сучасній конституційній доктрині, в якій підкреслюється, що жорстка пов'язуванність "позитивних" прав з рівнем економічного розвитку країни, індивідуальною ситуацією людини, реальними можливостями держави ведуть до того, що розпорядимість "позитивними" правами стає проблематичною, а їх піднесення до рівня конституційних прав є фактично позірним.

Історично першою державою, яка піднесла "позитивні" соціально-економічні права на рівень найвищого конституційного регулювання, стала Мексика, яка в Конституції 1917 року їм присвятила дві розлогі статті[2]. В Європі вперше аналогічний підхід було започатковано і значно розширено у Веймарській Конституції Німеччини 1919 року[3].

В Східно-Європейському регіоні, саме якому слід завдячити за запровадження самого терміну "право на працю" в якості громадянського права[4], відношення до права на працю на рівні найвищого конституційного регулювання від часу більшовицького перевороту в Росії набуло характеру сталої, внутрішньо суперечливої традиції, що ототожнювала право і примус.

Новий комуністичний режим, який населення країни розглядав поголовно як "трудящих", а свою владу як "владу трудящих", уже в січні 1918 року оголосив запровадження "всезагальної трудової повинності"[5].

Перша радянська конституція – Конституція РСФРР 1918 року – значно посилила цю позицію, визначивши працю "обов'язком всіх громадян республіки" і закріпивши гасло "не працюючий не їсть"[6]. Аналогічну формулу щодо обов'язку працювати було закріплено і в перших конституціях інших радянських республік, зокрема, Української СРР 1919 року[7].

З дня прийняття Конституції СРСР 1936 року загальнообов'язкова праця відповідно до статті 12 уже виступає як базова конституційна засада всього "суспільного устрою" СРСР[8], проте на рівні основних прав і обов'язків громадян в тій же Конституції її викладено як "право на працю"[9]. Однак в останній Конституції СРСР 1977 року праця уже виступала в "уподвійненому" своєму значенні і на рівні основних прав, свобод і обов'язків громадян СРСР – і як правом і як обов'язком одночасно: з одного боку, "правом на працю", з іншого

боку, "обов'язком і справою честі"[10]. З цілком зрозумілих причин цей підхід слово в слово було повторено і в конституціях колишніх союзних республік, зокрема і Конституції Української РСР 1978 року[11], яка за силою історичної інерції протягом перших п'яти років продовжувала виконувати функції Основного Закону і для незалежної України (до прийняття нової Конституції України 1996 року).

Підсумовуючи викладене, можна поставити риторичне питання, що ж власне залишив СРСР у спадок для незалежної України: конституційне право на працю чи конституційний обов'язок праці?

Враховуючи те, що з юридичного боку тлумачити щось і як право і як обов'язок одночасно є просто неможливим, а також той факт, що жодна радянська конституція не мала статусу "норми прямої дії" в радянському праві, можна було б дійти висновку, що у даному разі через це "уподвійнення" права і обов'язку допускається конституційне закріплення не норми права, а лише правила політичної моралі, правда, моралі досить специфічної. Однак більш детальний аналіз цих конституційних положень та порядку їх застосування в законодавстві радянської системи однозначно вказують на те, що в такий спосіб спершу в РСФРР, а потім і в СРСР на рівні вищого конституційного регулювання в державі фактично закріплювався **інститут всезагальної примусової праці**.

Цей висновок підтверджується і тим, що сам факт неучасті громадянина в "суспільно корисній" праці послідовно в радянській системі на протязі всього періоду її існування юридично однозначно кваліфікувався як правопорушення, що тягнуло за собою адміністративну, а в окремих епізодах – і кримінальну відповідальність. Як підкреслювалось в раніше цитованій статті 60 Конституції СРСР 1977 року (статті 58 Конституції УРСР 1978 року відповідно) "Ухилення від суспільно корисної праці є несумісним з принципами соціалістичного суспільства". Примусова праця лежала в основі суспільно-політичного устрою СРСР.

Конституційна кваліфікація відношення громадянина до праці в колишньому СРСР (і відповідно Українській РСР, як його складовій) контрастувала з міжнародно-правовими зобов'язаннями, взятими на себе і СРСР і Українською РСР. Генеральна Асамблея ООН 16 грудня 1966 року ухвалила два міжнародні пакти: Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права і Міжнародний Пакт про економічні, соціальні і культурні права[12]. За умовами своєї дії в якості універсального міжнародного договору перший пакт в повному своєму обсязі підлягає безумовній і невідкладній реалізації в державах, тоді як другий в своїй реалізації обумовлений попереднім утворенням в державах необхідних економічних, соціальних і культурних передумов. Зважуючи на це чимало економічно розвинутих держав, наприклад, США та інші, заявили про неприйнятність для них цього другого Пакту. СРСР, а за ним і Українська РСР ратифікували обидва пакти[13].

Що торкається саме праці, то другий міжнародний пакт у всіх своїх положеннях однозначно виходить з того, що праця є не обов'язком, а правом кожної людини. Частина перша статті 6 Міжнародного Пакту про економічні, соціальні і культурні права рекомендує міжнародний стандарт права на працю як такого права, "що включає право кожної людини дістати можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вона вільно погоджується"[14].

Проте Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права, який відноситься до загальновизнаних норм міжнародного права, в своїх положеннях щодо праці є більш категоричним: відповідно до статті 8 цього Пакту "ніхто не повинен бути приневоленим до примусової чи обов'язкової праці"[15]. Частина третя цієї статті шляхом тлумачення уточнює, що по-перше, примусова чи обов'язкова праця є тотожні поняття; по-друге, що міжнародна заборона примусової чи обов'язкової праці може не поширюватись, відповідно до позиції кожної держави, на осіб, що перебувають в ув'язненні або на службі військового характеру, у випадках надзвичайного стану або лиха тощо[16]. Ні СРСР, ні Українська РСР при ратифікації цього Пакту не зробили будь-яких застережень щодо дії на їх території положень статті 8, але в той же час і не узгодили тексту своїх конституцій з вимогами Пакту. На їх території і після приєднання до цього Пакту продовжували діяти конституційні положення про загальнопримусову працю, що виступало як порушення принципів міжнародного права (pacta sunt servanda).

Конституційні системи посткомуністичних країн по різному віднеслись до радянської спадщини з питань "права на працю". Одні держави (Естонія, Латвія, Литва, Польща, Чеська республіка та деякі інші) в своїх чинних конституціях не тільки рішуче відмежувались від цієї спадщини, але також і від самого права на працю як конституційного поняття, головним чином за мотивом рекомендаційного характеру Міжнародного Пакту про економічні, соціальні та культурні права і неготовністю країни до запровадження стандартів цього Пакту.

Незалежна Україна обрала інший шлях. В червні 1992 року за допомогою внесення змін до тоді ще чинної Конституції Української РСР 1978 року було скасовано конституційне положення про загальнообов'язковість "суспільно-корисної" праці (стаття 58). Ця заборона з деякими міжнародно дозволеними винятками перейшла і в нову Конституцію України 1996 року (частина третя статті 43).

Разом з тим в цій новій Конституції України, відповідно до рекомендацій Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, було закріплено, про що вже говорилось, і право кожного на працю з визначенням умов та гарантій його здійснення (стаття 43). Поступивши в такий спосіб, український конституцієдавець діяв радше за інерцією мислення, ніж за свідомим вибором. Матеріали обох

конституційних комісій, які разом понад 5 років розробляли проект Конституції України, матеріали обговорень результатів роботи цих комісій у Верховній Раді України (яка фактично взяла на себе функцію установчих зборів) свідчать про те, що питання готовності країни з перехідною економікою до реалізації відомих міжнародних рекомендацій щодо права на працю не були предметом спеціальних обговорень, а поради окремих експертів викласти право на працю разом з іншими соціальними правами в преамбулі Конституції України чи в окремій Декларації про права людини і громадянина України було ігноровано. Усунувши в остаточному тексті Конституції України розмежування між громадянськими і політичними правами, з одного боку, і соціально-економічними правами, зокрема і правом на працю, з іншого боку, український конституціедавець ігнорував різницю між ними, звівши їх до одного юридичного статусу.

2. Статус та субстанція права

Незалежна Україна, прийнявши естафету у використанні самого терміну "право на працю" від колишнього радянського законодавства, в своїй Конституції 1996 року застосувала цей термін в принципово новому значенні. Якщо під правом на працю в Конституції СРСР і відповідно Конституції УРСР однаково розумілось право "на одержання гарантованої роботи з оплатою праці відповідно до її кількості та якості"[17], то у визначенні цього права в Конституції України відповідно до рекомендацій Міжнародного Пакту про економічні, соціальні і культурні права наголошується на тому, що воно включає можливість заробляти собі на життя працею, яку кожний вільно обирає або на яку вільно погоджується (частина перша статті 43).

Отже, в основу конституційного закріплення права на працю в Україні покладено не практику СРСР, а міжнародно-правову рекомендаційну норму: положення частини першої статті 43 Конституції України майже слово в слово охоплює визначення цього права в частині першій статті 6 Міжнародного Пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року. Відповідно в незалежній Україні на рівні найвищого конституційного регулювання змінився статус права на працю в конституційній системі держави, об'єктивний зміст цього права та умови його реалізації, порядок його захисту.

Право на працю в українській Конституції не виключає самого факту безробіття. Український конституціедавець, закріплюючи право на працю в якості найвищої (за юридичною силою) правової норми, не допускався думки про реалізацію цього права всіма працездатними особами в державі. Частина друга статті 43 Конституції України говорить про те, що держава **створює умови** для **повного** здійснення громадянами права на працю. Частина перша статті 46

Конституції України передбачає соціальний захист громадян і на випадок "безробіття з незалежних від них обставин".

Підсумовуючи, можна стверджувати, що в закріпленні права на працю український конституцієдавець виходив зі складових організації трудових відносин в умовах ринкової економіки – приватної автономії, економічної діяльності осіб, що базується на самостійних угодах між учасниками ринкового господарювання. Мова йде про приватну автономію на ринку праці. Шляхом конституційного закріплення права на працю і умов його реалізації мається на увазі досягнути захисту прав людини і громадянина на самостійне прийняття рішення щодо своєї професійної діяльності і вибору праці, як правило завжди обмеженого фактичними можливостями, щодо вільного вибору працедавця і погодження умов праці. Приватна автономія та її обмеження мають гарантувати справедливі і безпечні умови праці.

На відміну від більшості особистих, громадянських і політичних прав і свобод, право на працю (як і інші соціально-економічні права) в Конституції України стосується підтримання і нормативного закріплення умов діяльності людини у сфері праці, а тому поширюється не на всю, а лише на окрему, а саме – соціально економічну область її життя. В цьому сенсі це право, як і більшість інших соціальних прав людини і громадянина, є відносним (релятивним). Проте в концептуальному і нормативному контексті Конституції України право на працю, на належні здорові і безпечні умови праці має ранг, однаковий з усіма іншими конституційним и правами і свободами людини і громадянина в Україні.

У світлі положень статті 21 Конституції України, право на працю як основне соціальне право є невідчужуваним і непорушним. Це право відповідно до Конституції України є гарантованим і не може бути скасованим (частина друга статті 22); в принципі це право може бути обмеженим, але винятково у випадку, передбаченому Конституцією України (частина перша статті 64). У світлі положень статті 57 Конституції України, закони та інші нормативно-правові акти, що визначають право на працю, на належні здорові і безпечні умови праці, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними (частина третя статі 57). Право на працю як основне соціально-економічне право відповідно до Конституції України є для кожного також правом захисту (стаття 59), правом самооборони (частина п'ята статті 55).

Норми Конституції України, а серед них і ті, що гарантують право на працю, на належні здорові і безпечні умови праці, мають найвищу юридичну силу і в Україні є нормами прямої дії (частини друга і третя статті 8). При цьому слід підкреслити особливо те, що права і свободи людини і громадянина, а серед них і право на працю, в Конституції України сприймаються як основні вищі цінності конституційно-правового по-

рядку, які спеціально гарантовані від можливих їх скасувань чи обмежень шляхом внесення змін до тексту Конституції України (частина перша статті 157). Як наслідок, не тільки власне свобода законодавця, але й дії державної влади в більш широкому значенні, зокрема і в сфері праці, в інтересах громадян пов'язані правом.

Трактоване права на працю в світлі єдності Конституції України вказує і на те, що це право цілком узгоджується з принципами соціальної та правової держави як загальними вихідними засадами Конституції України (стаття 1). У світлі положень частини другої статті 3 Конституції України право на працю, на належні здорові і безпечні умови праці, серед інших прав і свобод людини мають визначати зміст і спрямованість діяльності держави. Держава має відповідати перед людиною за свою діяльність. А утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Найбільші труднощі в юридичному сприйнятті права на працю у разі його конституційного закріплення, як показує сучасна порівняльна практика, викликає питання про матеріальну субстанцію цього конституційного права. Сумніви головним чином зводяться до питання про те, чи сам факт закріплення цього права, яке зазвичай виникає на підставі трудового контракту, в тексті конституції держави веде до виникнення у громадянина відповідного публічного суб'єктивного права на працю, на яке він може посилатись перед державною владою, вимагаючи його без відкладної реалізації як свого будь-якого іншого основного права?

Практика тих держав, які піднесли право на працю до рівня вищого конституційного регулювання, однозначно дає на це питання негативну відповідь. Більшість старих демократичних держав уникає прямого конституційного закріплення цього права. Стаття 4 Конституції Італії 1947 року, яка в свій час під впливом досвіду СРСР надала "право на працю" всім громадянам, пізніше за рішенням Конституційного суду Італії була визнана як така, що має виключно "програмне" значення. Деякі деколонізовані країни, що розвиваються, все ж закріпили право на працю разом з іншими соціальними правами в своїх конституціях, але лише в якості директивних принципів політики держави і сприймають їх не як суб'єктивні права громадян, що захищені судом, а як конституційно визначені орієнтири політики уряду (Індія, Філіппіни, Нігерія та ін.).

Залежність реалізації соціально-економічних прав від стану економіки і наявних ресурсів визнана також і в тексті Міжнародного Пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року. Стаття 2 цього Пакту говорить про те, що ці права повинні забезпечуватися поступово і "в максимально можливих межах наявних ресурсів"[18]. Вкінці кінців і ті держави, яки вдалися до конституціоналізації права на працю, в своїх же конституціях визнають і факт наявності безробіття.

Аналіз суб'єктивно-правової якості конституційного права на працю в Україні (частина перша статті 43 Конституції України) вказує на те, що в ньому мова йде не стільки про суб'єктивні претензії в рамках основного права, скільки про захисну функцію цього основного права від можливих ризиків на шляхах економічної перебудови. Основне в конституційному праві на працю – об'єктивно-правовий зміст цього права, представлений конституційно визначеними умовами і гарантіями. Вони представлені майже вичерпно в наступних частинах цієї ж статті 43 Конституції України. Це –

a) Конституційно визначені завдання та цілі держави з питань щодо здійснення громадянами права на працю (створення умов для "повного" здійснення цих прав, гарантування рівних можливостей у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізація програм професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб);
b) Конституційна заборона використання примусової праці (з визначеними винятками);
c) Конституційне підтвердження права кожного працюючого на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, "не нижчу від визначеної законом" (140 грн. на цей час);
d) Конституційна заборона використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах;
e) Гарантований захист працюючих від незаконного звільнення;
f) Конституційно підтверджене право працюючих на своєчасне одержання винагороди за працю, яке захищається законом.

Отже, суть права на працю в Конституції України – це визнання приватної автономії на ринку праці в якості блага, що підлягає охороні. Ця автономія визнається в рамках обмежень, які її гарантують з позиції справедливих і безпечних умов праці. Тому своїм об'єктивно-правовим змістом конституційне право на працю звернене до задач законодавства, зобов'язуючи відповідні органи влади прийняти належні правові заходи. До виключних повноважень Верховної Ради України віднесено прийняття законів (пункт 3 частини першої статті 85 Конституції України), визначення засад регулювання праці і зайнятості (пункт 6 частини першої статті 92 Конституції України). Кабінет Міністрів України є відповідальним за забезпечення проведення політики у сфері праці і зайнятості населення (пункт 3 статті 116 Конституції України). Президент України в рамках своїх конституційних повноважень виступає гарантом прав і свобод людини і громадянина (частина друга статті 102 Конституції України). Автономна Республіка Крим (АРК) розробляє, затверджує та реалізує програми АРК. З питань соціально-економічного розвитку, бере участь у забезпеченні прав і свобод громадян (пункти 5, 7 частини першої статті 138 Конституції України). Обласні та районні ради

затверджують програми соціально-економічного розвитку відповідних областей і районів та контролюють їх виконання (частина друга статті 143 Конституції України).

Оскільки конституційне право на працю в собі втілює не свободу "від держави", як більшість конституційних прав, а скоріше свободу "через державу", то набуває великої актуальності питання про характер взаємозв'язку між основними соціальними правами і так званою "звужувальною" державою (the Diminishing State). Вивчаючи цю проблему деякі конституціоналісти не без підстав приходять до невтішного висновку: чим більше держава є "звужувальною" (обмеженою в своєму втручанні в ринкове господарство і організацію трудових відносин в ньому), тим меншою стає реалізація основних соціальних прав – "закон негативного зв'язку"[19] Негативний влив таких самообмежень держави особливо відчутний в приватному секторі економіки.

3. Юстиціабельність права

Юстиціабельність певного конституційного права чи свободи або їх окремих елементів – це їх юридична властивість з точки зору можливості оскарження їх порушення і розгляду в судовому чи в іншому (квазі-судовому) порядку. Не викликає сумнівів те, що основні соціальні права, серед них і право на працю, за певних умов є юстиціабельними. Такі умови залежать головним чином від чинників двох класів: характеру відповідних конституційних норм і обставин спірної справи. Є відомою істиною те, що ті правові норми, які містять досить лапідарні чи занадто загальні формулювання – типове явище у випадку основних соціальних норм – є менш придатними до застосування в судах, ніж ті, які містять дуже точні визначення. Вплетенність в реалізацію основних соціальних прав відверто програмних елементів (визначень завдань чи цілей держави чи уряду) ускладнює проблему судового контролю цих елементів і вирішення самої справи.

Як свідчить досвід сучасної України, юстиціабельність основних соціальних прав як прав власне соціально-економічних, істотним чином залежить від загального стану економіки і наявних в державі ресурсів. Конституція України закріплює право на працю, але не всі громадяни мають можливість рівною мірою використати це право. Особа, яка втратила роботу, в судовому порядку може оскаржити лише правомірність цієї втрати, не більше. Вона у цьому разі відповідно до статті 2 Кодексу законів про працю (КЗпП) України має право на матеріальну допомогу по безробіттю. Особливості надання такої допомоги, її розмір, а також обов'язки державних органів щодо надання допомоги у пошуках роботи передбачені Законом України "Про зайнятість населення". Згідно з чинним законодавством, такими органами визнаються районні, міські та обласні центри зайнятості, проте матеріально вони можуть підтримати без-

робітного лише протягом першого року. Держава розробляє і затверджує програми професійно-технічного навчання, підготовки та перепідготовки кадрів, проте розмір та можливості таких програм визначаються реальними можливостями їх фінансування з бюджету. Сучасний стан економіки не дозволяє багатьом працюючим отримувати заробітну плату, достатню для гідного життя та утримання сім'ї. Це ж стосується і розміру допомоги по безробіттю. Масового характеру набули порушення права на своєчасне одержання винагороди за працю.

Оскільки дія положень статті 43 Конституції України, які визначають право на працю як основне соціальне право людини і громадянина, умови та гарантії його застосування піддана детальній конкретизації на рівні Кодексу законів про працю України та інших чинних законів України, ратифікованих або лише підписаних (наприклад, Європейська Соціальна Хартія) міжнародних договорів, чинних конвенцій Міжнародної Організації Праці, до яких Україна приєдналась (зокрема, №№ 79, 90, 100, 138), деяких нормативно-правових актів органів виконавчої влади, АРК та місцевого самоврядування, то практично всі спори щодо суб'єктивних трудових прав громадян вирішуються в загальному судовому порядку на рівні застосування положень КЗпП України чи іншого закону.

Конституційні спори у сфері праці, зокрема ті, які виникають навколо відповідності законів та інших нормативно-правових актів Конституції України, підсудні загальним судам далеко не всі. Суд не може, застосувавши Конституцію як акт прямої дії, визнати неконституційними закони та інші правові акти, перелічені в статті 150 Конституції, оскільки це віднесено до виключної компетенції Конституційного Суду України. Однак на підставі статей 8, 124 і 144 Конституції України загальні суди вправі вирішувати цю категорію конституційних спорів у сфері праці щодо актів органів державної виконавчої влади та рішень органів місцевого самоврядування.

Положення Конституції України, зокрема і ті, які визначають право на працю в якості основного соціального права (стаття 43), можуть застосовуватись загальними судами і в порядку тлумачення приписів чинного законодавства, що підлягає застосуванню.

Як випливає з вищевикладеного, основна робота у вирішенні конституційних спорів у сфері праці припадає на Конституційний Суд України. Приймаючи рішення та даючи висновки у справах щодо конституційності законів та інших правових актів, а також офіційного тлумачення Конституції та законів України в рамках своїх повноважень відповідно до статті 150 Конституції, Конституційний Суд України вирішує чимало спірних питань застосування положень Конституції України, зокрема також і положень статті 43 Конституції про право на працю як в законодавчій діяльності держави, так і в процесі загального судочинства.

До цього часу Конституційний Суд України не мав можливості зайняти свою чітку позицію щодо самого визначення права на працю як основного соціального права в Конституції України (визначення права на працю в частині першій статті 2 КЗпП України разюче контрастує з конституційним визначенням цього права), проте в цілому ряді уже розглянутих ним справ окремі елементи цього конституційного права людини і громадянина зачіплювались.

Конституційний Суд України шляхом прийняття своїх рішень істотно розширив коло правових актів, скарги на які підвідомчі судам, включивши до цих актів і ті, які стосуються забезпечення обороноздатності держави, державної безпеки, зовнішньополітичної діяльності держави тощо[20], а також актів Вищої ради юстиції (червень 2002 року), чим посередньо зміцнив судовий захист трудових прав відповідних осіб. Визнавши неконституційними окремі положення Постанови Кабінету Міністрів України від 27 травня 1999 року № 1191, Конституційний Суд України вніс ясність щодо визначення стажу наукової роботи, знявши спори навколо змісту прав і свобод наукових та науково-педагогічних працівників[21]. В одному з останніх своїх рішень Конституційний Суд України визнав неконституційним положення Закону України "Про статус депутатів місцевих Рад народних депутатів", згідно з яким депутат не може бути звільненим з роботи чи займаної посади без попередньої згоди відповідної місцевої Ради[22].

Застосування міжнародного захисту права на працю, передбаченого в Конституції України, є проблематичним, оскільки Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 не знає такого права, а юрисдикція Страсбурзького суду з прав людини строго пов'язана цією Конвенцією.

Отже, підсумовуючи все вищевикладене, слід дійти того висновку, що право на працю в Конституції України відтворює і закріплює свободу праці як засадничого принципу організації трудових відносин в соціально орієнтованому ринковому господарстві. В основі положень статті 43 Конституції України лежить визнання конституцієдавцем, в рамках визначених обмежень, приватної автономії на ринку праці, яка і є реальним благом, що охороняється в цих конституційних положеннях.

ПОСИЛАННЯ

[1] Частина перша статті 43 Конституції України від 28 червня 1996 року.

[2] Articulos 4, 5 de Constitucion Politica de los Estados Unidos Mexicanos de 5 febrero 1917.

[3] Статьи 151, 157, 158, 163 і 156 Конституции Германской империи от 11 августа 1919 г. // Сб.: "Конституции буржуаз-

ных стран". Том I. Великие державы и западные соседи СССР. – Москва-Ленинград: Госсоцэкиздат, 1935. – С. 110 – 113.

[4] Див.: Статью 118 Конституции (Основного Закона) Союза Советских Социалистических Республік от 5 декабря 1936 года / Сб."Конституция общенародного государства". – Москва: Политиздат, 1978. – С.241.

[5] Пункт 4 второго раздела Декларации прав трудящегося и эксплуатируемого народа от 24 (11) января 1918 г. // Сб.: "История Советской Конституции в декретах и постановлениях Советского Правительства. 1917 – 1936". – Москва: ОГИЗ, 1936. – С. 55.

[6] Стаття 18 Конституции (Основного Закона) Российской Социалистической Федеративной Советской Республики от 10 июля 1918 года. – Там же. – С. 70.

[7] Статья 28 Конституции Украинской Социалистической Советской Республики от 10-14 марта 1919 г. – Там же. – С. 120.

[8] Див.: Статья 12 Конституции (Основного Закона) СРСР от 5 декабря 1936 года // Сб.: "Конституція общенародного государства". – Москва: Политиздат, 1978. – С. 227.

[9] Стаття 118 Конституции (Основного Закона) СРСР от 5 декабря 1936 года. – Там же, с. 241.

[10] Статьи 40, 60 Конституции (Основного Закона) СРСР от 7 октября 1977 года. – Там же. – С. 120, 124.

[11] Статті 38, 58 Конституції (Основного Закону) Української РСР від 20 квітня 1978 року // Зб.: "Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність". – Київ: НАНУ, 2001. – С. 167, 173.

[12] Тексти Пактів див.: "Международные акты о правах человека. Сборник документов". – Москва: Норма, 2000. – С. 44-68.

[13] Обидва Пакти було ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 10 жовтня 1973 року.

[14] Международные акты о правах человека... Цит. Зб. – С. 45-46.

[15] Там же. – С. 55-56.

[16] Там же. – С. 56.

[17] Див.: Відповідно частину першу статті 40 Конституції СРСР 1977 року і частину першу статті 38 Конституції Української РСР 1978 року.

[18] Частина третя статті 2 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 / Зб. "Международные акты оправах человека. Сборник документов". – Москва: Норма, 2000. – С. 45.

[19] Brigit Toebes. The Diminishing State and Basic Social Rights. – Utrecht University, 1999. – P. 6.

[20] Справа щодо конституційності статті 248-3 ЦПК України від 23 травня 2001 року / Конституційний Суд України. Рішення. Висновки. 1997-2001. У двох книгах. Книга 2. – Київ: Юрінком, 2001. – С. 388-396.

[21] Справа щодо стажу наукової роботи від 19 червня 2001 року.

[22] Справа про поєднання посади в місцевій державній адміністрації з мандатом депутата місцевої ради від 4 грудня 2001 року // Вісник Конституційного Суду України. – 2001. – № 6. – С. 4-8.

Надійшла до редакції 27.02.2002